

Прикладом може служити хуліганство (ст. 296 КК України), терористичний акт (ст. 258 КК України). Можливість кримінально-правової боротьби з подібними злочинами не виключалася за складовими цих злочинів, що утворювали інші склади, але було потрібно відобразити в Законі ознаки, що характеризують ці злочини в цілому, нормативно закріпити їхню специфіку. До такого висновку законодавець неминуче приходив, установлюючи відповідальність за узагальнений і в той же час специфічний характер злочинів.

Подібна ситуація склалася з корупцією — не криміналізованим правопорушенням, боротьба здійснюється шляхом застосування інших статей Кримінального кодексу, що не відбиває специфіку корупції як кримінального правопорушення.

Корупція характеризується низкою ознак, у сукупності властивих тільки цьому правопорушенню. До їхнього числа варто віднести організований характер злочину, його корисливу спрямованість, зв'язок злочинних дій за участю посадових осіб.

Таке кримінально-правове поняття корупції є підставою боротьби з цим злочином, що не виключає самостійної кримінально-правової оцінки конкретних злочинів, вчинених учасниками організованих, корумпованих груп. До таких злочинів може відноситися контрабанда (ст. 201 КК України), службова підробка (ст. 366 КК України), дача-одержання хабара (ст. ст. 368, 369 КК України) і інші злочини.

Кримінально-правові норми повинні закласти основи протидії корупції і її профілактиці, власне кажучи, скласти концепцію діяльності органів виконавчої влади і судів у боротьбі з корупційними злочинами.

Література

1. Кримінальний кодекс України. — К., 2001.
2. Кримінальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За ред. С. С. Яценко. — К., 2002.
3. Долгова А. И., Вапошкіп С. В. Коррупционная преступность. — М., 1997.
4. Криминология / Под ред. А. И. Долговой. — М., 1997.
5. Стрельцов В. Л. Экономическая преступность в Украине. — О., 1997.

УДК 343.262-053.6

*Н. Л. Березовська,
асистент кафедри кримінального права ОНЮА*

ЗАСТОСУВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ РОБІТ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Проблеми застосування громадських робіт до неповнолітніх мають неабияке значення в науці і практиці кримінального права і у зв'язку з цим потребують всебічного розгляду. Аналіз міжнародно-правових документів, національного законодавства, спеціальної літератури дає підстави стверджувати, що суспільство сьогодні намагається вирішити проблему пошуку покарань, які дозволили

б досягти цілей покарання з мінімальним обмеженням природних прав людини. Враховуючи, що громадські роботи є саме таким видом покарання, всебічний соціально-правовий аналіз даного покарання є, безперечно, актуальним.

Проблемам кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх було приділено багато уваги в наукових працях вчених кримінального та кримінально-виконавчого права (праці М. І. Бажанова, М. М. Бабаєва, Г. С. Гавєрова, І. М. Гальперіна, О. С. Міхліна, М. О. Стручкова, В. М. Трубінікова та ін.). Разом з тим громадські роботи є новим видом покарання для вітчизняного кримінального законодавства, який раніше практично не досліджувався. У зв'язку з цим потребують глибокого, всебічного, комплексного аналізу питання правової природи, цілей, ознак, ефективності даного виду покарання, а також існуючі недоліки і шляхи подальшого вдосконалення громадських робіт. Вирішенню вказаних проблем і присвячується ця робота, яка виконана в контексті теми дисертаційного дослідження автора «Види покарань, пов'язані з виправно-трудовим впливом, що застосовуються до неповнолітніх».

Громадські роботи є новим видом кримінального покарання для сучасного вітчизняного кримінального законодавства. Згідно ст. 100 КК України громадські роботи можуть бути призначені неповнолітньому у віці від 16 до 18 років на термін від тридцяти до ста двадцяти годин і полягають у виконанні неповнолітнім робіт у вільний від навчання чи основної роботи час. Тривалість виконання даного виду покарання не може перевищувати двох годин на день.

Покарання у виді громадських робіт відповідає загальновизнаним міжнародним стандартам поведінки з засудженими. Стандартні мінімальні правила ООН у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням, 1990 р. (Токійські правила), Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя у відношенні неповнолітніх (Пекінські правила, 1985), Керівні принципи ООН для попередження злочинності неповнолітніх (Ер-Ріядські принципи, 1990). Керівні принципи ООН по діях у відношенні дітей у системі кримінального правосуддя (Віденські керівні принципи, 1997) передбачають і покарання у вигляді суспільно корисних робіт.

У світовій практиці такий вид покарань існує вже досить давно. Уперше це покарання було введено в Кримінальний кодекс Швейцарії в 1971 р. і застосовувалося тільки у відношенні неповнолітніх правопорушників у віці від 7 до 18 років. Пізніше громадські роботи у Швейцарії стали призначатися як основне покарання неповнолітнім і як додаткове — дорослим у деяких кантонах країни [1]. У 1975 р. громадські роботи було введено в Англії. Поступово цей вид покарання знайшов широке застосування в багатьох країнах. Сьогодні він застосовується у Великобританії, Данії, Швеції, Голландії, Франції, Російській Федерації, Грузії та ін. [2].

Завданнями даного покарання є профілактика злочинності і сприяння в ресоціалізації неповнолітнього правопорушника шляхом застосування примусової безкоштовної праці і виконання суспільно корисної діяльності. Сутністю цього покарання є покладення на засудженого трудового обов'язку, від якого він не має права ухилитися, а його визначальна особливість — безкош-

товність праці. Громадські роботи не можуть бути джерелом поповнення бюджету і використовуються вони не на користь потерпілого від злочину, а на користь суспільства. Вони спрямовані на формування в неповнолітнього засудженого поваги до суспільства і суспільних інтересів. В умовах кризової соціально-економічної ситуації широке застосування громадських робіт дозволило б зайняти значну масу неповнолітніх засуджених суспільно-корисною працею, відвернути їх від протиправного способу життя, а також одержати значний економічний ефект на благо законослухняного населення. Внаслідок залучення неповнолітніх до такого покарання відбувається обмеження беззмістовного дозвілля чи вільного часу підлітків; воно має великий виправно-виховний вплив, формує у неповнолітніх відповідальне ставлення до суспільних заходів.

Характер виконуваних робіт визначається органами місцевого самоврядування. Неповнолітні правопорушники можуть виконувати різні громадські завдання: прибирання й оформлення парків, садів, скверів, вулиць, посадка дерев, сільськогосподарські роботи, надання допомоги старим і хворим людям, участь у реалізації соціальних програм органів місцевого самоврядування і т. ін.

В той же час до призначення громадських робіт неповнолітньому варто підходити дуже обережно. Насамперед, суд при призначенні даного виду покарання і органи місцевого самоврядування — при визначенні характеру й обсягу робіт, що підлягають виконанню, повинні враховувати не тільки потребу у виконанні тих чи інших робіт на даний період часу, але і рівень фізичного розвитку і стан здоров'я неповнолітнього, а також його навички, уміння, схильності і нормальну потребу в спілкуванні з однолітками. Працю неповнолітніх бажано організовувати, по можливості, у колективі законослухняних однолітків. За загальним правилом неповнолітнім необхідно призначати роботу, що не принижувала б їхньої честі і гідності і не була б занадто важкою, щоб засуджені мали можливість навчатися в навчальних закладах і, крім того, у них залишився час для культурного дозвілля.

Практика застосування громадських робіт у зарубіжних країнах свідчить про високе профілактичне значення вищевказаної міри покарання, їхньої високої ефективності. Підтвердженням цього слугують дані щодо рецидиву серед осіб, яким призначалися громадські роботи. Так, дане покарання, незважаючи на удавану на перший погляд м'якість, не веде до росту рецидиву, а навпаки, робить його значно нижчим, ніж серед осіб, що відбували тюремне ув'язнення. Але зниження рецидиву — це не єдина позитивна риса такого покарання, як громадські роботи. Позитивним у відношенні цього покарання є ще й наступне:

- у процесі відбування покарання неповнолітній, що вчинив злочин, залучається до праці, здобуває різні трудові навички, спілкується з правослужняним населенням, що позитивно впливає на його виправлення;
- відбуваючи громадські роботи, неповнолітній засуджений своєю працею приносить користь суспільству і суспільним інтересам, а безплатність цієї праці викликає почуття ущемлення, що, у свою чергу, змушує правопорушника обмірковувати свої злочинні вчинки;

– на виконання такого покарання державі не потрібно витратити великі кошти, як, наприклад, це має місце при виконанні покарання у виді позбавлення волі, кошти з бюджету виділяються тільки органам, що ведуть контроль і облік за виконанням цього покарання.

Таким чином, ефективність даного покарання є цілком очевидною і його введення в КК України може оцінюватися тільки з позитивної сторони.

У той же час, незважаючи на ряд очевидних переваг, громадські роботи на практиці вкрай рідко застосовуються до неповнолітніх правопорушників. Так, у 2002 р. громадські роботи були призначені лише 81 засудженому неповнолітньому, що складає 0,4% із загальної кількості засуджених неповнолітніх [3]. Розглянуте покарання застосовується рідко не тільки до неповнолітніх. Загальна кількість засуджених до громадських робіт склала в 2002 р. тільки 1794 особи (0,9% усіх засуджених) [4]. У той же час питома вага громадських робіт у структурі кримінальних покарань країн Західної Європи складає 10–12% [5].

На наш погляд, існує ряд причин, згідно яких суди рідко застосовують громадські роботи як у відношенні неповнолітніх, так і у відношенні інших категорій засуджених. Головними з них є невелика кількість санкцій, що передбачають даний вид покарання, відсутність налагодженого механізму виконання даного покарання, а також деяка суб'єктивна недооцінка карально-виправного потенціалу даного виду покарань суддями. Так, громадські роботи в Особливій частині КК передбачені тільки в чотирнадцятих статтях з 447, що складає 3,13%. В усіх зазначених випадках передбачене як альтернативне з іншими основними покараннями, а саме: штрафом, позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю, виправними роботами, арештом, обмеженням волі. При цьому злочини, за вчинення яких передбачене призначення громадських робіт, далеко не найпоширеніші, а деякі з них, у силу властивих їм особливостей практично не можуть бути вчинені неповнолітніми: розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 КК України), незаконне проведення абортів (ст. 134 КК України), неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя і здоров'я дітей (ст. 137 КК України), незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК України). Разом з цим, не слід випускати з поля зору ту обставину, що громадські роботи можуть бути призначені й у випадках, коли вони не передбачені в санкції статті Кримінального кодексу, за якою засуджено неповнолітнього.

Зокрема, даний вид покарання може бути призначений у випадках:

- заміни штрафу при неможливості його сплати (ч. 4 ст. 53 КК України);
- призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено в санкції відповідної статті (ч. 1 ст. 69 КК України);
- заміни на більш м'яке покарання на підставі закону про амністію чи акту про помилування (ст. 85 КК України);
- заміни більш м'яким покаранням покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на строк до 5-ти років жінці, яка стала вагітною або народи-

ла дитину під час відбування покарання, до досягнення дитиною трирічного віку або в разі смерті дитини (ч. 4 ст. 83 КК України).

Слід зазначити, що саме вказаними способами (найчастіше шляхом призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено в санкції відповідної статті) у відношенні неповнолітніх винесено більшість вироків з застосуванням громадських робіт. Так, у 2002 р. 41 неповнолітнього було засуджено за вчинення злочинів проти власності (ст. ст. 185–198 КК України), 3 — за незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України), 4 — за хуліганство (ст. 296 КК України), 3 — за злочини в сфері обороту наркотичних засобів (ст. ст. 305–327 КК України), санкції яких покарання у виді громадських робіт не передбачають [3].

Наведені дані свідчать про необхідність удосконалення законодавства з метою надання суду більш широких можливостей по призначенню громадських робіт. Можна запропонувати кілька шляхів вирішення зазначеної проблеми. По-перше, це збільшення числа санкцій, що передбачають громадські роботи як основне покарання. По-друге, це встановлення можливості застосовувати громадські роботи в якості не тільки основного, але і додаткового покарання, причому й у тих випадках, коли воно безпосередньо не передбачено в санкції відповідної статті КК. Нарешті, необхідно передбачити виконання громадських робіт у якості одного з обов'язків, що відповідно до ст. 76 КК можуть бути покладені на неповнолітнього, звільненого від відбування покарання з випробуванням. Вбачається, що кожен з запропонованих шляхів є прийнятним і буде сприяти більш дієвому практичному втіленню принципу індивідуалізації покарання неповнолітніх злочинців.

Підводячи підсумок вищевикладеному, слід зазначити, що розглянутий вид покарання є вигідним в економічному плані як для держави, так і в виправно-виховному плані, для суспільства; є ефективним засобом боротьби зі злочинністю. Також, було б доцільним вдатися до законодавчого розширення можливостей призначення даного покарання (у якості як основного, так і додаткового виду покарання), що принесло б значну користь як суспільству, державі, так і самому засудженому. Тому, враховуючи викладене, напрямок подальшого дослідження з проблеми вбачаємо в більш глибокому дослідженні ефективності застосування громадських робіт та інших покарань, пов'язаних з виправно-трудохим впливом на особистість неповнолітнього злочинця.

Література

1. Кочерган П. Громадські роботи як вид покарання // *Аспект* — 2002. — № 5 — С. 5–7.
2. Павленко В. Громадські роботи в системі покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: Загальна характеристика та шляхи вдосконалення // *Право України*. — 2003. — № 11. — С. 97–101.
3. Судова практика у справах неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність // *Вісник Верховного Суду України*. — 2003. — № 4. — С. 13–35.
4. Статистика судимості та призначення мір кримінального покарання // *Вісник Верховного Суду України*. — 2003. — № 4. — С. 36–41.
5. Малярсько В. Т. Про покарання за повим Кримінальним кодексом України. — К.: Правова ініціатива, 2003. — С. 53–54.